

Sau Hà Nội và TP.HCM, Đà Lạt là một địa danh được nói đến nhiều nhất và cũng là nơi không ít thì nhiều đã ghi lại những kỷ niệm khó quên trong lòng những người đã có từng có lần đặt chân lên "Thành phố Sương mù" được khám phá cách đây đúng 100 năm.

Đà Lạt không chỉ đơn thuần là "thành phố trắng tuyết" cho những cặp vợ chồng mới cưới, "thành phố thơ mộng" đối với những người đang yêu, "thành phố du lịch" của du khách đến từ khắp các nẻo đường đất nước VN và từ các quốc gia trên toàn thế giới.

Thành phố Sương mù thực sự đã đi vào kỷ niệm của đại đa số những người đã từng sống và học tập tại đây. Đà Lạt của những ngày xa xưa là trung tâm văn hóa của cả nước với những tên trường đã quá thân quen đối với biết bao thế hệ thanh niên: Viện Đại học Đà Lạt, Lycée, Lycée Yersin, Petit Adran, Couvent des Oiseaux, Domaine de Marie, Bảo Long (Trần Hưng Đạo), Quang Trung (Bùi Thị Xuân).

Những ai đã từng đến Đà Lạt, dù chỉ qua vài ngày "ở chơi", cũng đều cảm thấy lâng lâng mỗi khi nhớ lại những ngày vui se lạnh tại thành phố sương mù có nhiệt độ trung bình 12-20 độ với diện tích khoảng 417 km² trên cao độ 1.500 mét.

Tình cảm của những người đã từng một thời gắn bó với Đà Lạt sẽ bùng lên một cách mãnh liệt khi xe bắt đầu leo dốc đèo Prenn, mùi rừng thông ngào ngạt hòa với khí trời lành lạnh khiến khách "tha hương" bỗng cảm thấy những kỷ niệm xa xưa của một thời niên thiếu như sống lại trước mắt.

Đà Lạt ngày nay đã trở thành "quê hương" của những thế hệ thanh niên ngày nào đã từng cặm cụi trong các giảng đường của trường đại học được mệnh danh là *campus* (khuôn viên) đẹp nhất VN. Viện Đại học Đà Lạt được thành lập năm 1957 theo quy chế một đại học tư có kiến trúc xây dựng theo mô hình của các đại học Mỹ với một *campus* rộng khoảng 38 hecta giữa rừng thông và những thảm cỏ xanh rì.

Vallée d'Amour (Thung Lũng Tình Yêu) vẫn còn đó nhưng những cặp sinh viên trẻ ngày nào giờ đã ở vào tuổi xấp xỉ trên dưới 50, thậm chí có người đã lên đến vai ông, vai bà.

Con đường Võ Tánh năm xưa với những nhà trọ trải dài từ dốc Bò Đe qua trường Bùi Thị Xuân đến Viện đại học giờ đây như đang mơ màng đang hồi tưởng lại những ngày nhộn nhịp bước chân hăm hở của các chàng sinh viên từ xứ kéo lên Đà Lạt học Chính trị-kinh doanh, môn học đầu tiên được mở tại VN vào những năm 64-65.

Đà Lạt đã từng là "Hoàng Triều Cương Thổ" dưới thời Bảo Đại. Vị vua

100 NĂM "THÀNH PHỐ SƯƠNG MÙ"

NGUYỄN NGỌC CHÍNH

cối cuối cùng của triều đại phong kiến nhà Nguyễn thường lên cao nguyên Langbian vào mùa hè để săn bắn và nghỉ ngơi tại tòa biệt thự 25 phòng mang tên Biệt Điện, ngày nay thường được gọi là Dinh 3.

Cư dân Đà Lạt của những năm 50 đa số là thân nhân, gia đình của đoàn Ngự Lâm Quân thuộc lực lượng bảo vệ Hoàng đế Bảo Đại. Các "cậu ấm, cô chiêu" thuộc giới thượng lưu hồi đó được gửi đi "du học" Đà Lạt tại các trường Tây. Biệt thự ở Đà Lạt lúc nào cũng rộng thênh thang vì chủ nhân còn bận làm ăn ở Sài Gòn, mỗi năm ghé lên nghỉ ngơi vài ngày rồi lại giao "vườn không nhà trống" cho người làm trông coi.

Đà Lạt dưới thời Pháp thuộc được coi như một thành phố an dưỡng. Thay vì phải tốn tiền về nghỉ mát tại các thành phố Châu Âu, người Pháp lên Đà Lạt, tên ghép các mẫu tự bằng chữ La Tinh trong câu "*Dat Allis Laetitia Allis Temperiem*", họ muốn ca tụng Thành phố sương mù sẽ mang lại "niềm vui cho những người này và sức khỏe cho những người khác".

Đà Lạt đối với dân tộc K'ho, những người định cư lâu đời nhất trên cao nguyên Lâm Viên (Langbian), là "nước (*Dak*) của bộ tộc Lạt (*Lach*)". Trong ngôn ngữ Hán Việt, Đà Lạt là tên gọi một thành phố mang lại "nhiều (*Da*) niềm vui (*Lac*)".

Theo nhật ký của bác sĩ Alexandre John Emile Yersin, vào lúc 1 giờ 25 chiều ngày 21.6.1893 ông đã đặt chân đến thác Prenn cách trung tâm thành phố Đà Lạt ngày nay 13 km: "Sự trong lành của khí trời tại đây đã khiến tôi quên hẳn những ngày lặn lội rừng sâu. Tôi đã chạy khắp các ngọn đồi, tung tăng như một cậu học sinh nhỏ".

Vào tháng 10.1914 người Pháp khởi công xây dựng đường bộ từ Phan Thiết lên Đà Lạt qua ngã Djiring (Di Linh), đến năm 1920 đoạn đường dài hơn 300 km được hoàn chỉnh và cũng trong năm này đoạn đường sắt có răng cưa nối liền Xom Gon với Đà Lạt được bắt đầu thi công, đường xe lửa từ Phan Rang lên Đà Lạt hoàn tất vào năm 1933, trước đó một năm, xe hơi đã có thể đi thẳng từ Sài Gòn lên Đà Lạt qua đoạn đèo Blao (Bảo Lộc).

Tiền thân của hồ Xuân Hương ngày nay là Grand Lac (Hồ Lớn) được hình thành qua sáng kiến của Cunhac, viên công sứ Pháp đầu tiên tại thị trấn

Đà Lạt khi đó thuộc địa phận tỉnh Langbian. Năm 1919 Cunhac cho xây đập chắn ngang con suối Dak Lat (Cá Ly), đến năm 1923 thêm một chiếc đập được xây phía hạ nguồn tạo thành hồ Than Thở và hồ Xuân Hương ngày nay. Cả hai chiếc đập bị vỡ sau một trận mưa bão dài ngày vào năm 1932, năm sau người Pháp khởi công xây dựng một chiếc đập mới, bề mặt đập chính là cầu Hưng Đạo bây giờ.

Nhà thờ "Con Gà", theo tên gọi của người địa phương, được xây dựng trong khoảng thời gian 1931-1942 và tháp chuông cao 47 mét có cột thu lôi mang hình tượng con gà trên đỉnh tháp. Đây cũng là một trong những biểu tượng của Đà Lạt vì hầu như khắp nơi trong thành phố, du khách có thể thấy ngọn tháp cao vút vượt lên những rặng thông xanh, nổi bật trên đường chân trời.

Chợ Đà Lạt cũng đã từng trải qua lắm phen dời đổi. Đầu tiên chợ nhỏ tại khu ấp Ánh Sáng, đến năm 1919 chợ được dời lên khu Hòa Bình với tên gọi nôm na là Chợ Cây vì vật liệu xây dựng chỉ toàn cây và tôn. Khu chợ Hòa Bình được biến thành rạp hát Hòa Bình (Rạp 3 tháng 4) vào năm 1958 khi ngôi Chợ Mới hai tầng với kiến trúc hiện đại được khánh thành.

Một trong những công trình kiến trúc nổi bật nhất tại Thành phố sương mù là Trung tâm Nguyên tử Đà Lạt, lò nguyên tử Triga Mark II có bán kính 10 mét do Mỹ viện trợ. Đồ án xây dựng do kiến trúc sư Ngô Viết Thụ thiết kế với ý đồ kết hợp hài hòa giữa nền văn minh hiện đại với truyền thống văn hóa đồng phương qua tổng kết kiến trúc của một bất quá đi.

Tác giả đã dùng binh đồ bất quá để biến công trình xây dựng mang tính công nghiệp khô khan thành một tác phẩm kiến trúc đầy tính nghệ thuật giữa cảnh quan thơ mộng của thành phố Đà Lạt.

Thành phố Sương mù ngày nay sau một thế kỷ thăng trầm cũng đã trải qua vô vàn cái được và cũng không cái mất. Đà Lạt ngày càng phát triển du khách ngày càng gia tăng như hình như thiên nhiên ngày càng nhân tạo hóa, thời tiết ngày càng biến thiên theo tỷ lệ nghịch với những nhu cầu khắc nghiệt của cuộc sống hiện đại.

Đồi Cù bên hồ Xuân Hương ngày nay không còn hình ảnh thơ mộng ngày nào. Thay vào cái "mất" vĩnh viễn đó, những người hằng yêu mến thành phố sương mù hy vọng sẽ "được" một sân Golf đạt tiêu chuẩn quốc tế qua án liên doanh hàng chục triệu đô-la một công ty đa quốc gia đổ vào.

Đôi lúc những người "nặng tình" với Đà Lạt băn khoăn không biết từ nào là "được" và thế nào là "mất".